

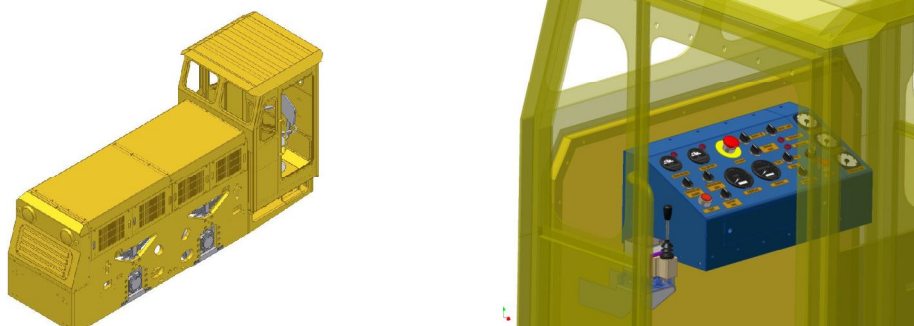
Teodor WINKLER, Dariusz MICHALAK, Łukasz JASZCZYK, Hubert SUFFNER, Krzysztof KACZMARCZYK, Piotr DOBRZANIECKI - CMG KOMAG, Gliwice

KSZTAŁTOWANIE ŚRODOWISKA PRACY OPERATORA LOKOMOTYWY WĄSKOTOROWEJ

Streszczenie. W artykule przedstawiono proces doboru i rozmieszczenia elementów wyposażenia kabiny operatora lokomotywy wąskotorowej stosowanej w górnictwie. W pracach związanych z kształtowaniem środowiska pracy operatora uwzględniono szereg uwarunkowań wynikających ze sposobu obsługi maszyny oraz ograniczeń przestrzennych. Przedstawiona ocena ergonomiczna i funkcjonalna jest jednym z etapów wirtualnego prototypowania przeprowadzanego w celu analizy nowego rozwiązania konstrukcyjnego.

1. WPROWADZENIE

Jednym z etapów projektowania nowych rozwiązań konstrukcyjnych jest kształtowanie przestrzeni pracy operatora maszyny. Z uwagi na wymiary pozostałych elementów lokomotywy (układ jezdny, sterowniczy, napęd) nie ma możliwości zmiany wymiarów kabiny operatora, co w znacznym stopniu wpływa na rodzaj i sposób rozmieszczenia oprzyrządowania w kabinie. W artykule zostanie przedstawiona analiza ergonomiczna i wstępne rozmieszczenie elementów sterowniczych kabiny operatora lokomotywy powierzchniowej WLP-50M. Badania przeprowadzono techniką wirtualnego prototypowania w oparciu o modele 3D szkieletu kabiny, poszycia dachowego oraz elementów wyposażenia wnętrza kabiny. Przebadano zaproponowany wariant możliwego rozmieszczenia elementów wyposażenia w oparciu o normy i wytyczne projektowe.

Rys.1. Ogólny widok przestrzeni ograniczającej kabinę operatora

Na rys.1. przedstawiono widok ogólnego szkieletu kabiny operatora. W kabinie maszynisty znajdują się następujące elementy wchodzące w skład wyposażenia elektrycznego:

- manipulator (manipulatory), sterujący kierunkiem jazdy oraz hamowaniem,
- pulpit sterowniczy do sterowania lokomotywą,

Analizę przeprowadzono w następujących etapach:

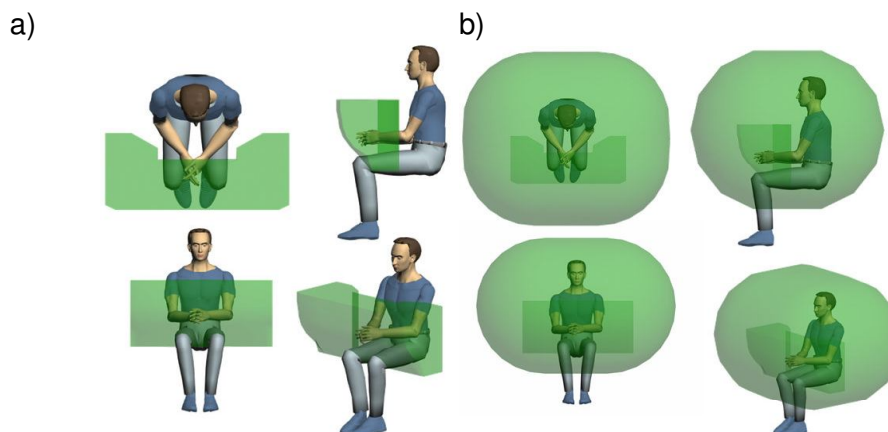
- Etap 1 Identyfikacja kryteriów oceny kabiny operatora,
- Etap 2 Identyfikacja koniecznych do wykonania czynności związanych z jazdą do przodu oraz do tyłu,
- Etap 3. Modelowanie 3D wyposażenia kabiny oraz cech antropometrycznych operatora,
- Etap 4. Ocena ergonomiczna zaproponowanych sposobów rozmieszczenia wyposażenia zgodnie z zasadą miar ograniczających, zgodnie, z którą progowe wartości wymiarów stanowiska pracy określa się dla 5 i 95 centyla,
- Etap 5. Wybór optymalnego rozwiązania.

2. KRYTERIA OCENY ERGONOMICZNEJ KABINY OPERATORA LOKOMOTYWY

Analizą ergonomiczną objęto następujące składniki kabiny:

- rozdzielacz hydrauliczny – badana była łatwość dostępu, zabezpieczenie przed nieumyślnym zadziałaniem oraz możliwość użytkowania w rękawicach [2],
- manipulator – badana była łatwość dostępu, zabezpieczenie przed nieumyślnym zadziałaniem oraz możliwość użytkowania w rękawicach [2],
- pulpit sygnalizacyjny – badane było umieszczenie elementów sterowniczych w sąsiedztwie współpracujących z nimi wskaźnikami w taki sposób, aby ich wzajemne relacje były oczywiste dla operatora, przekazywane informacje powinny znajdować się w zasięgu wzroku i być łatwo dostępne [3], dopuszcza się umiejscowienie elementów poza dopuszczalnymi strefami tylko w przypadku wskaźników nie dotyczących stanów krytycznych w odniesieniu do bezpiecznego działania,
- fotel operatora – fotel operatora powinien zapewnić zajęcie wygodnej pozycji, z możliwością regulacji wysokości siedziska.

W analizach strefy wygody i zasięgu dla powierzchniowych lokomotyw spalinowych wykorzystano normę PN-EN ISO 6682 – „Maszyny do robót ziemnych” [1]. Elementy sterownicze takie jak pulpity i manipulatory powinny znajdować się w przestrzeni określonej przez strefy wygody i zasięgów, których pozycjonowanie odbywa się względem punktu bazowego siedziska – SIP, którego zadaniem jest precyzyjne umiejscowienie stref.

Rys.2. Widok 3D stref, a – wygody, b – zasięgów

Na rys.2. przedstawiono widok 3D stref wygody i zasięgów wykorzystanych w ocenie ergonomicznej zgodnie z wytycznymi ujętymi w normie [1] i [4].

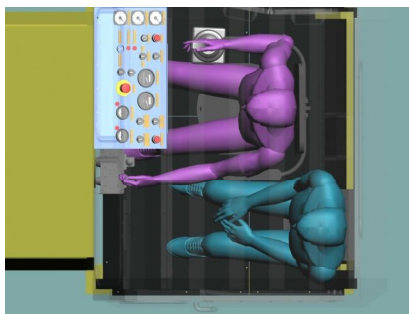
Ocena ergonomiczna w zakresie stref wygody i zasięgów polega na sprawdzeniu czy elementy sterownicze podzielone względem swoich funkcji na pomocnicze i podstawowe znajdują się we właściwych strefach. Elementy sterownicze podstawowe powinny znaleźć się w strefie wygody, elementy sterownicze pomocnicze powinny znaleźć się w strefie wygody lub zasięgu.

Norma [1] definiuje następujące określenia i wymagania:

- SIP – punkt bazowy siedziska określony w ISO 5353 (ustalony w środkowym położeniu regulacji siedziska).
- skok elementu sterowniczego – przemieszczenie elementu sterowniczego w zakresie działania,
- położenie elementu sterowniczego – pozycje elementu sterowniczego, włącznie z odpowiadającym skokiem, określone względem SIP,
- elementy sterownicze podstawowe – elementy sterownicze używane przez operatora często lub stale, takie jak:
  - elementy sterownicze maszyny: skrzyni biegów, hamulców, kierowania, prędkości silnika,
  - elementy sterownicze narzędzia roboczego,
  - elementy sterownicze pomocnicze - elementy sterownicze: świateł, wycieraczek szyb, rozrusznika, grzejnika, klimatyzatora, itp., które nie są często używane przez operatora.
- strefy wygody – zalecane strefy położenia elementów sterowniczych dla podstawowych elementów sterowanych ręcznie i nożnie. Zarówno 95 – centylowy jak i 5 – centylowy operator powinien w pozycji siedzącej sięgać do elementów sterowniczych w tych strefach.
- strefy zasięgu – strefy położenia elementów sterowniczych pomocniczych sterowanych ręcznie i nożnie. Zarówno 95 – centylowy jak i 5 – centylowy operator powinien móc wygodnie dosięgnąć elementów sterowniczych w tych strefach, ale może zaistnieć konieczność, aby operator obrócił się lub pochylił do przodu lub na boki.

3. OCENA ERGONOMICZNA

Ocenię ergonomiczną poddano rozmieszczenie elementów sterowniczych kabiny operatora, rys.3.

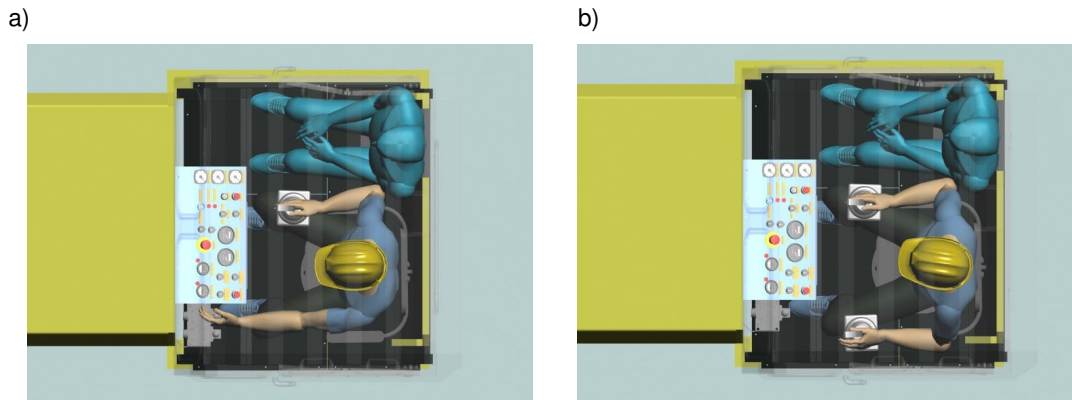
Rys.3. Początkowe rozmieszczenie elementów kabiny - jazda do przodu

W toku analiz określono trzy podstawowe elementy wymagające modyfikacji:

- ustawienie rozdzielacza hydraulicznego koliduje w sposób niedopuszczalny z manipulatorem, przez co znacząco utrudnia jego obsługę podczas jazdy do tyłu,
- obrót fotela w lewo powoduje kolizję manipulatora z pulpitem sterowniczym,
- pulpity sterownicze umieszczone po prawej stronie kabiny jest nieergonomiczny ze względu na małe pole widzenia kierującego podczas jazdy do tyłu.

Zaproponowano przesunięcie całego pulpitu sterowniczego wraz z fotelem i manipulatorem na lewą część kabiny, dzięki temu manipulator znajduje się w miejscu

158 T. Winkler, D. Michalak, Ł. Jaszczyk, H. Suffner, K. Kaczmarczyk, P. Dobrzaniecki dogodnym dla prawej dłoni i dodatkowo nie stanowi przeszkody podczas zajmowania miejsca przez operatora. Dodatkowo ławkę dla konwojenta umieszczono tuż obok prawych drzwi kabiny, co zwiększyło dla niego przestrzeń i komfort podróżowania. Wszelkie urządzenia sterownicze znajdują się w bezpiecznej odległości od konwojenta, dzięki czemu ograniczono ryzyko nieumyślnego włączenia przez niego któregoś z urządzeń. Ocenę ergonomiczną proponowanego rozmieszczenia elementów wyposażenia kabiny przeprowadzono zgodnie z zasadą miar ograniczających. Zgodnie, z którą progowe wartości wymiarów stanowiska pracy określa się dla 5 i 95 centyla.

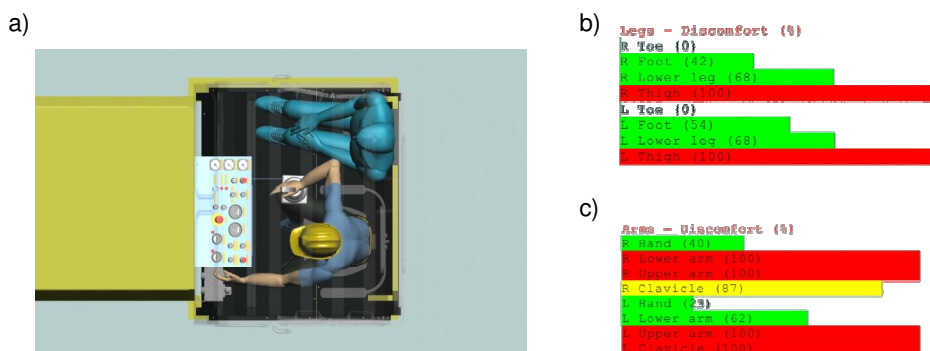
Rys. 4. Warianty rozmieszczenia elementów wyposażenia kabiny

Dla proponowanego rozmieszczenia elementów wyposażenia kabiny przyjęto dwa warianty:

- 1) z jednym manipulatorem sterującym kierunkiem jazdy (rys. 4a);
- 2) z dwoma manipulatorami – sterującym kierunkiem jazdy oraz sterującym hamowaniem (rys. 4b).

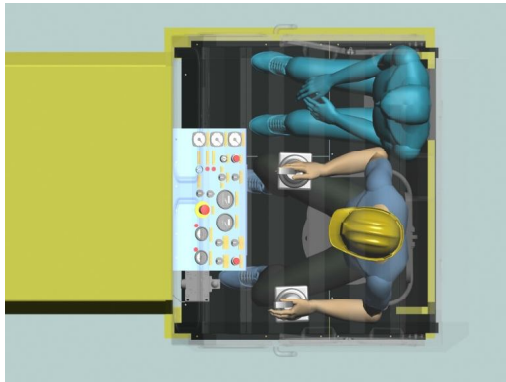
3.1. Ocena współczynnika dyskomfortu kierowcy lokomotywy

Ocena ergonomiczna kabiny - w toku przeprowadzonej oceny ergonomicznej określono dyskomfort kierowcy lokomotywy podczas jazdy do przodu (rys. 5) i do tyłu (rys.6). Współczynnik dyskomfortu określono dla kończyn górnych i dolnych kierowcy. Analizę przeprowadzono dla wariantu z jednym i z dwoma manipulatorami dla modelu 95 – centylowego (rys. 5d – f i rys. 6d – f) oraz 5 – centylowego (rys. 5a – c i rys. 6a – c).

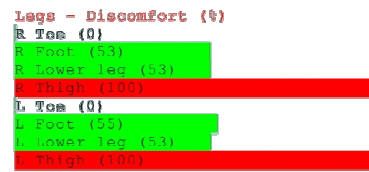

Rys. 5. Współczynnik dyskomfortu określony dla kończyn górnych i dolnych kierowcy lokomotywy podczas jazdy do przodu [5]

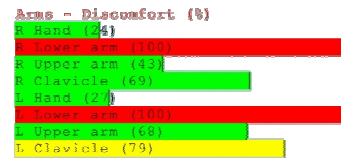
d)

e)

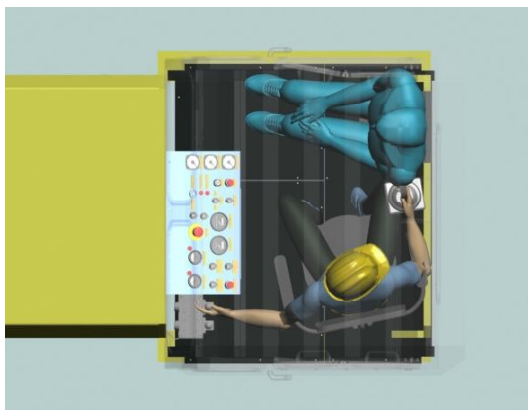

f)

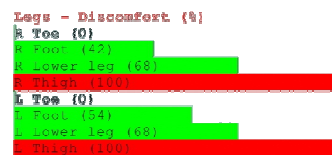

Rys. 5. Współczynnik dyskomfortu określony dla kończyn górnych i dolnych kierowcy lokomotywy podczas jazdy do przodu [5]

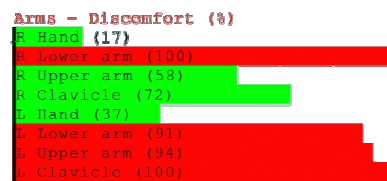
a)

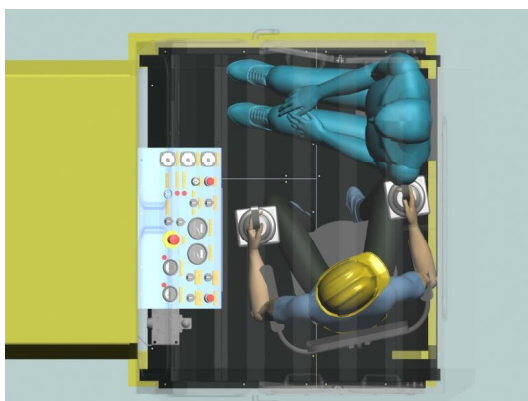
b)

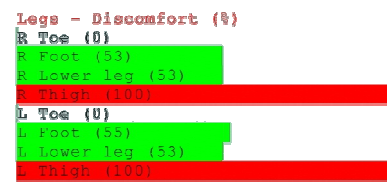
c)

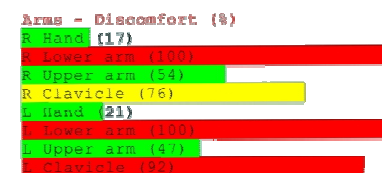
d)

e)

f)

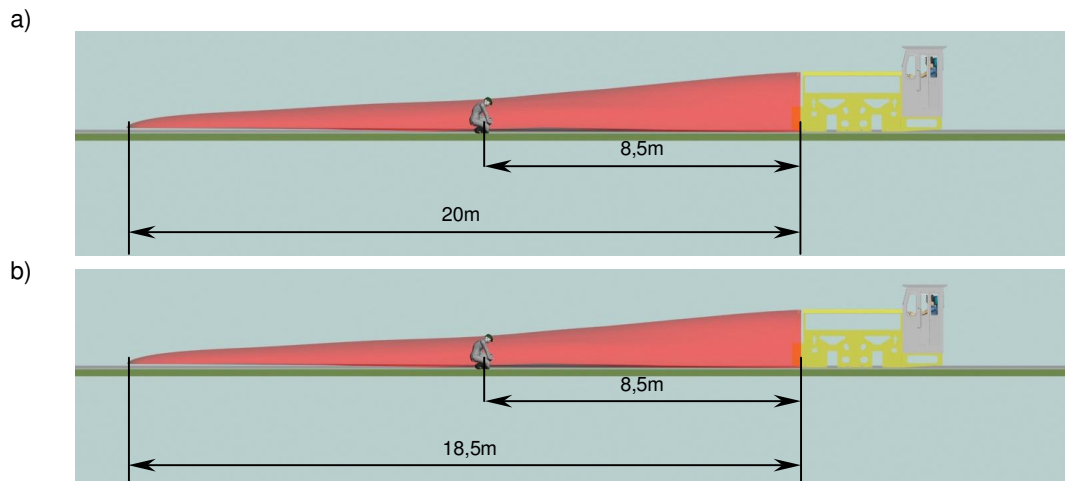
Rys. 6. Współczynnik dyskomfortu określony dla kończyn górnych i dolnych kierowcy lokomotywy podczas jazdy do tyłu [5]

Jako zintegrowaną miarę stopnia wyężenia układu mięśniowo-szkieletowego ruchu przyjęto umowny współczynnik dyskomfortu statycznego. W programie ANTHROPOS ErgoMAX, współczynnik ten wyznacza się na podstawie wartości momentów i oporów w stawach oraz stopnia wyczerpania ruchomości w stawach, przy uwzględnieniu wag wyznaczanych statystycznie [6]. W wyniku przeprowadzonej analizy stwierdzono, że dla zapewnienia komfortu pracy niskim kierowcom niezbędne jest zastosowanie fotela wyposażonego w podnózek. Stopy powinny pewnie spoczywać na podłodze lub podnóżku, gwarantuje to utrzymanie właściwej pozycji i komfort pracy. Propozycje fotela dla kierowcy wraz z zakresem regulacji przedstawiono w pkt 3.4.

3.2. Ocena pola widzenia kierowcy lokomotywy

W wyniku przeprowadzonej analizy stwierdzono, że martwa strefa w polu widzenia kierowcy lokomotywy (rys. 7a i 7b) podczas jazdy do przodu (mierzona od czoła lokomotywy do główki szyny) wynosi odpowiednio:

- dla modelu 5- centylowego – 20m
- dla modelu 95- centylowego – 18,5m.

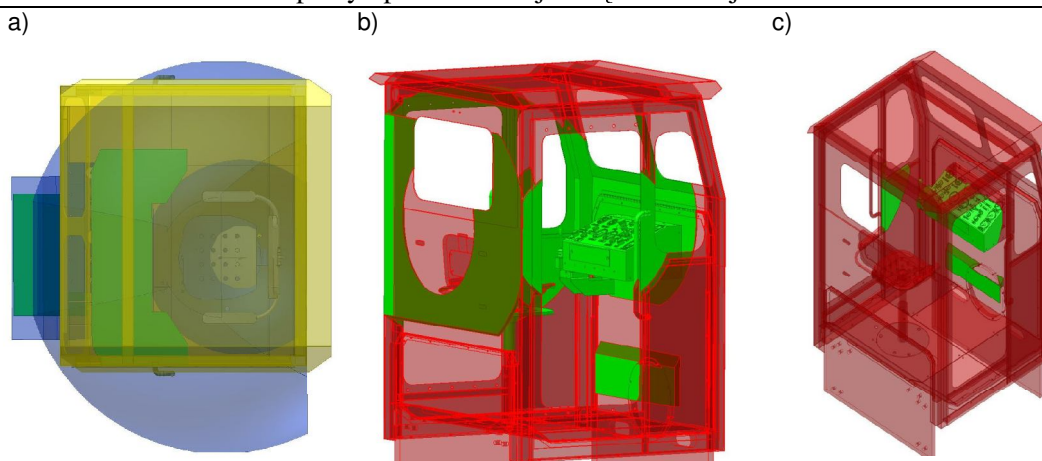

Rys. 7. Pole widzenia kierowcy lokomotywy: a) martwa strefa w polu widzenia dla modelu 5- centylowego, b) martwa strefa w polu widzenia dla modelu 95- centylowego,

Pracownicy przebywający na torowisku (w pozycji kłęczącej) widoczni są dla kierowcy lokomotywy w odległości nie mniejszej niż 8,5m od czoła lokomotywy.

3.3. Strefy wygody i zasięgu w odniesieniu do elementów sterowniczych

Z przeprowadzonej analizy wynika, że elementy sterownicze stanowiące wyposażenie lokomotywy WLP-50M znajdują się w strefie zasięgu. Manipulatory służące do sterowania kierunkiem jazdy i hamowaniem znajdują się w strefie wygody, co zapewnia komfort pracy kierowcy.

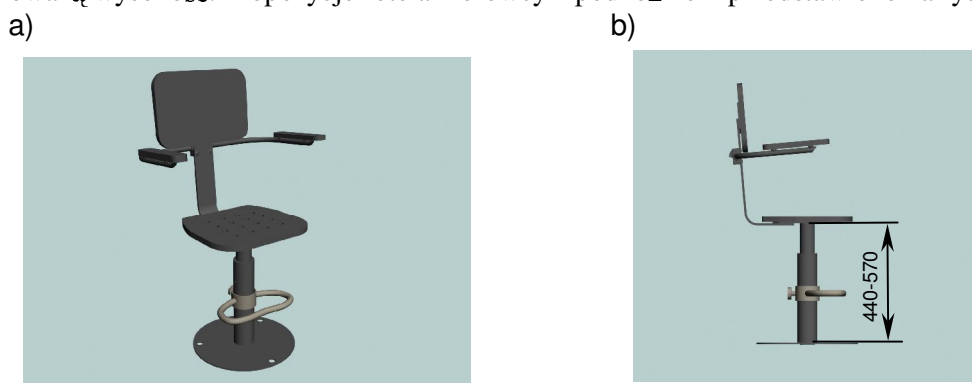

Rys. 8. Strefy wygodności i zasięgu w odniesieniu do elementów sterowniczych: a) strefa zasięgu, b) strefa wygodności

Na rysunku 8a przedstawiono kabinę lokomotywy z uwzględnieniem stref wygodności i zasięgu. W wyniku przeprowadzonej analizy elementy kabiny znajdujące się w strefie zasięgu (rys. 8b) i wygodności (rys. 8c) oznaczono kolorem zielonym.

3.4. Fotel kierowcy

Dla zapewnienia wygodnej pozycji kierowcy, fotel powinien być obrotowy i mieć regulowaną wysokość. Propozycje fotela kierowcy z podnóżkiem przedstawiono na rys. 9.

Rys. 9. Fotel kierowcy lokomotywy: a) fotel z podnóżkiem, b) zakres regulacji fotela kierowcy

Regulacja wysokości siedziska powinna mieścić się w zakresie od 440 – 570 mm (rys.9b). Dla zapewnienia komfortu pracy kierowcom o niskim wzroście zaproponowano zastosowanie regulowanego podnóżka mocowanego do fotela kierowcy.

4. WNIOSKI

Na podstawie powyższych analiz wysunięto następujące wnioski:

- elementy sterujące pulpitu powinny być tak usytuowane, aby nie utrudniały otwierania i zamykania drzwi przy zajmowaniu miejsca w kabinie,
- fotel kierowcy powinien być obrotowy i mieć możliwość regulacji wysokości, dodatkowo manipulator powinien być przymocowany bezpośrednio do siedziska, tak aby po zmianie wysokości nadal dostosowany był do wysokości operatora (rys. 9),
- fotel kierowcy lokomotywy powinien być wyposażony w podnóżek, zwiększający komfort pracy pracownikom o niskim wzroście,
- zastosowanie dwóch manipulatorów do sterowania pracą lokomotywy poprawia w znacznym stopniu komfort pracy kierowcy lokomotywy,
- umieszczenie manipulatora powinno zgodnie z zapisami normy zapewniać minimalny odstęp - 55mm od drzwi kabiny w pozycji odchylonej, z uwagi na możliwość regulacji wysokości fotela w płaszczyźnie pionowej (góra – dół), w miarę możliwości powinno się stworzyć możliwość zmiany położenia manipulatora w płaszczyźnie poziomej (lewo – prawo), tak aby osoby o różnym wzroście mogły dopasować jego położenie optymalnie.

LITERATURA

- [1] PN-EN ISO 6682 - Maszyny do robót ziemnych. Strefy wygody i zasięgu w odniesieniu do elementów sterowniczych
- [2] PN-EN 894-3 Maszyny. Bezpieczeństwo. Wymagania ergonomiczne dotyczące projektowania wskaźników i elementów sterowniczych
Część 3: Elementy sterownicze
- [3] PN-EN 894-1 Maszyny. Bezpieczeństwo. Wymagania ergonomiczne dotyczące projektowania wskaźników i elementów sterowniczych
Część 1: Ogólne zasady interakcji między człowiekiem a wskaźnikami i elementami sterowniczymi
- [4] PN-ISO 5353:1998 Maszyny do robót ziemnych, ciągniki i maszyny rolnicze i leśne
- Punkt bazowy siedziska
- [5] ANTHROPOS – ErgoMax: User Guide, Version 3.0, (1999), IST GmbH, Kaiserslautern.
- [6] Winkler T.: Komputerowo wspomagane projektowanie systemów antropotechnicznych. Warszawa: WNT, 2005

CREATION OF WORK ENVIRONMENT OF THE NARROW-GAUGE RAILWAY OPERATOR

Summary. Process of selection and arrangement of equipment of the operator's cabin in a narrow-gauge railway used in the mining industry is presented. Series of conditions resulting from the method of machine maintenance and spatial limitations were included in the research work associated with a creation of operator's work environment. The presented ergonomic and functionality assessment is one of the stages of virtual prototyping, carried out to verify a new design solution.